

200 éve született Magyar László, az MTA levelező tagja, Közép-Afrika kutatója

Klinghammer István

DOI: <https://doi.org/10.30921/GK.70.2018.6.1>

„A földleírás bővebb ismertségére minden kötetben a benne leírt tartományokat tárgyaló és általam készített földabroszt rajzoltam, az eddigieknél egészen különbözött és bővebbet...”

A 19. századi térképén még sok fehér folt rontotta az Afrikáról kialakított földrajzi összképet. Neves kutatóintézetek számos tudományos expedíciót szerveztek a rejtélyes Afrikai birodalmak megismerésére. Magyar László (1818–1864) azonban magányos kutatója volt Közép-Afrikának.

1. ábra: Magyar László feltételezett arcképe. (Forrás: http://hiresmagyar.network.hu/kepek/felfedezok_utazok/magyar_laszlo)

Magyar László, amikor 1843-ban osztrák tengerész kadétként elhagyta otthonát, nem tudós kíváncsiságtól hajtva indult el. Álmaik a világ tengereinek járásában látta megvalósulni. Dél-Amerikában eltöltött évei során magasra jutott a tengerész pályán, de egy tengeri ütközetben az argentin flotta hadnagyaként uruguayi fogásba esett. Szabadulása után Rio de Janeiróba hajózott, hogy távol maradjon a hadi eseményektől. Ekkor fogalmazódott meg benne a gondolat, felfedező útra menni a Mato Grosso és az Amazonas forrásvidékére. Ehhez azonban nem tudta sem a helyi, sem a

hazai tudományos körök támogatását megszerezni.

Anyagi fedezet hiányában máshol kereste a lehetőséget ismeretlen területek feltárására... Afrikát választotta. Így vetődött el a kalabari szultán szolgálatába, az ő flottájának főparancsnoka lett. Magyar László tizenhat éven keresztül élt Afrikában. Ez idő alatt négy jelentős, egymástól elkülöníthető utat tett Közép-Afrika (a mai Angola) területén.

BeszámolóK Afrika belsejéből¹

A kalabari uralkodó anyagi támogatásával, hat kabendai néger hajóssal és a szükséges felszereléssel ellátott ladi-kon 1848. május 9-én indult el első útjára Ambriz városából a Kongó torkolatához, hogy azon felhajózzon. Útja során a Fárioszongói-vízesésekig jutott el. Az útvjáról szóló tudósítást elküldte hazájába, ahol Hunfalvy János² egyéb levelekkel és naplótöredékekkel 1857-ben kiadta (Hunfalvy 1857). A felfedezés eredményeiről nagy elismeréssel számolt be August Petermann³ is a földrajzi intézetében megjelenő közleményekben (Petermann 1857). Magyar László leírása gyorsan ismertté vált az Afrikával foglalkozó szakemberek között, akik közül ezt sokan kritikával fogadták. Kétségtelen, hogy magyar a földrajzi koordináták megadásában hibás értékeket közölt, mivel hiányban volt a megfelelő műszereknek, ennek ellenére beszámolóit még a földrajzi helymeghatározás tekintetében sem lehet kóhólnak nyilvánítani. A későbbi utazások eredményeivel

egybevetve ezek a kritikák túlzók, nem helytállóak. Az pedig, hogy számos névalakban, összehasonlítva a más leírásokban olvashatókkal, eltérések vannak, annak oka, hogy a különböző törzsek eltérő nyelvjárásaiban ugyanazon földrajzi helyet és terepi jelenséget más-más névvel jelölik. Ily módon érthető, hogy az elsőnek általa leírt Fárioszongói-vízesések a közeli falu neve miatt Henry Morton Stanley⁴ Jellala néven kerülnek említésre, sőt még Magyar is használja ugyanerre az Úpa nevet (Hunfalvy 1857, 42, 43 és 45. o.).

A tudósításnak legjelentősebb része a Kongó vagy Zaire felső folyásának tartott Kuangó forrásának bemutatása: „a Zaire vagy Kongó folyam Dél-Afrikának a belsejében, a moluvai plateauokon... az úgynevezett Lu-bá tartományokban veszi eredetét, hol nagy bőségben találkoznak a források, melyeknek északról és délről jövő vizeit fölvéve most már Kongó névvel tart...”. Az ismertetés hibája, hogy a Kuangó a Kongónak nem forrása, hanem egyik melléfolója. (A hibás elnevezés következménye lehet, hogy a szakirodalom Brito Capello és Roberto Ivens későbbi utazóknak tulajdonítja az első bemutatást, ez azonban a földrajzi leírást illetően teljesen egyező Magyaréval (Capello-Ivens 1881) A valóban téves adatokat Magyar László egy későbbi levelében kijavította (Magyar 1859).

Második útjára – mely a szárazföld belseje felé vezetett – 1849. január 15-én indult. A tengerparti Benguelából egy karavánhoz csatlakozva Bihé tartomány felé tartott. Masisi-Kuito falu mellett keresett letelepedésre alkalmas helyet, hogy felépítse libatáját (tanya). Bihé „tartomány a déli szélesség 14°, a keleti hosszúság 18°22' fokai alatt helyeztetve mintegy 4500 lábnyi felemelkedésen” található – írja a „Kirándulás némely

¹ A cikk „Magyar László munkásságának értékelése, térképészeti, földrajzi és kulturális antropológiai elemzése” c. (OTKA 2001) jelentés alapján készült

² Hunfalvy János földrajztudós (1820–1888), az MTA tagja

³ August Petermann (1822–1878) német geográfus-térképész. 1855-ben Gothában megalapította a kor leghíresebb szakfolyóiratát, a Petermann's Geographische Mittheilungent (2004-ig létezett)

⁴ Henry Morton Stanley (1841–1904) walesi születésű amerikai újságíró és Afrika-kutató

közép-afrikai országokba” feljegyzésében (ld. Hunfalvy 1857, 54. o.).

Célját, Afrika ismeretlen tájait bejárni, úgy látta elérhetőnek, ha előbb megismeri a lakosok nyelvét és szokásait. Ezen elgondolás jegyében alakította

kapcsolatát a helybeliekkel. Ezért is fogadta el – fenntartásai ellenére – a bihéi uralkodó, Kajája Kajángula felajánlását, hogy vegye feleségül a leányát, Ina Kullu Ozorót. Bízott abban, hogy házassága révén növekszik a tekintélye,

megtanulja a kimbundák nyelvét, és megismerheti szokásaikat. Így nem csak Bihé tökéletes leírását tudja megadni, hanem utazásai során közvetlenebb kapcsolatba kerülhet a helyi népekkel, mint az európai utazók közül bárki más.

2. ábra. Magyar László dél-afrikai utazásai és a kéziratos térképek által lefedett területek (Szerkesztette: Nemerkenyi Zsombor)

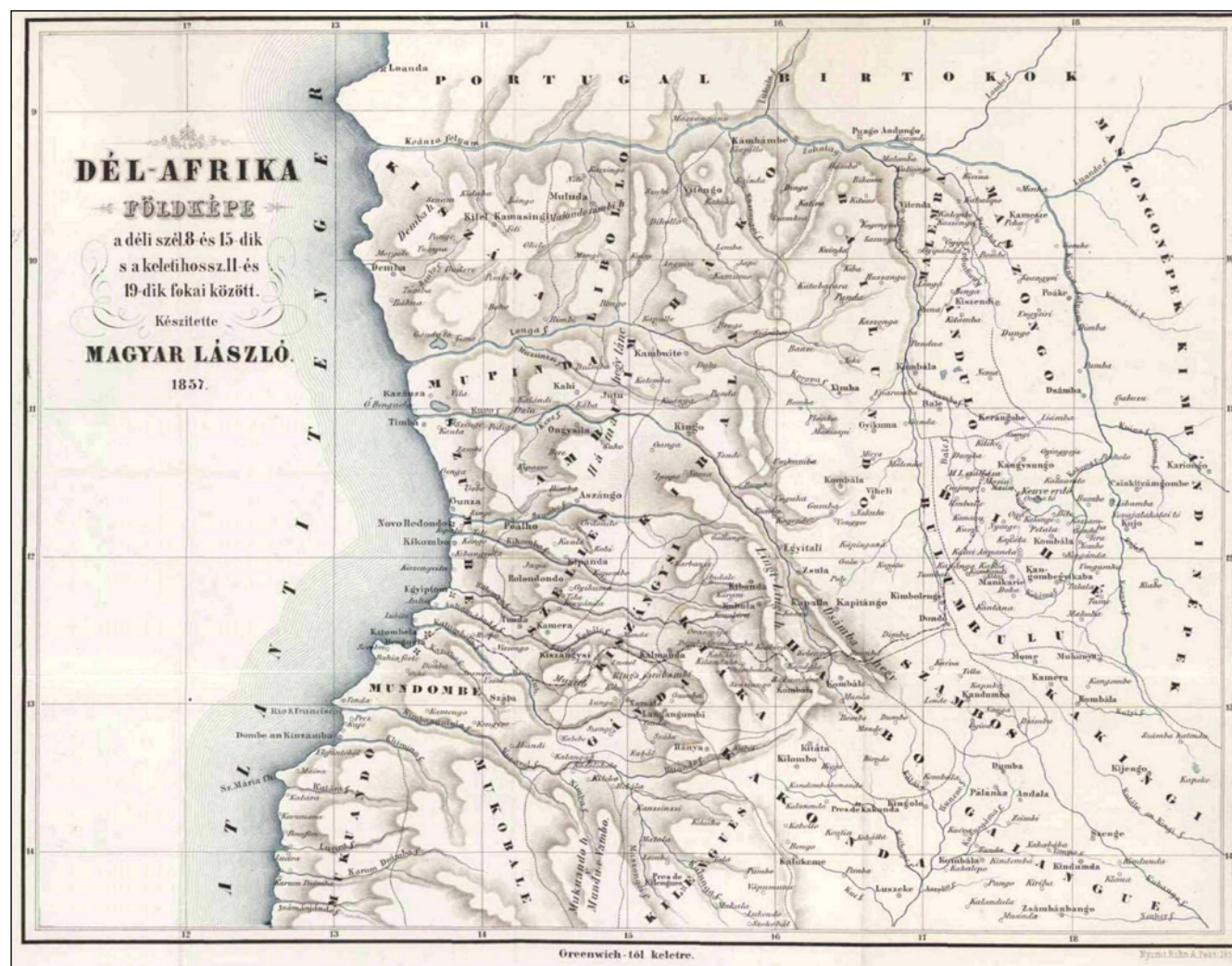

A hercegnővel kapott testőr- és elefántvadász sereggel együtt, mintegy négyszáz főt számláló karavánnal tett kutatóutak közül a Kimbunda országokba tett bejárások voltak kiemelkedők. Ezek során készítette Magyar László a legrészletesebb térképét, amely 1857-es megjelenése után a kérdéses területek ábrázolásához forrástérképül szolgált (Dél-Afrika térképe..., 1857). Térképén a Kimbunda országokat nyugatról az Atlanti óceán, északról és keletről a Koánza folyam, délről pedig a Kilengues és Kakonda tartományok határolják. A térkép később háttérbe szorult, mert újabb és pontosabb térképek jelentek meg. Kétségtelenül, a térképen a földrajzi helymeghatározásokban hibák, tévedések vannak. A hibák arra engednek következtetni, hogy Magyar vagy nem volt eléggé járta a csillagászati helymeghatározásokban, vagy nem álltak rendelkezésére

megfelelő pontosságú műszerek. Apjához 1851-ben írt levelében ő is említi, hogy tengerészeti ismeretei ellenére „hat hónapig egy jeles nauticus professornál a nevezett célra órákat fizettem, hol magamat elegendőleg kiképezve, és a szükséges műszereket megszerezve” látta jónak felszerelni magát (Hunfalvy. 1857) Ebből inkább arra lehet következtetni, hogy a Dél-Amerikából hozott műszerek már nem voltak birtokában, semmint arra, hogy nem értett volna a mérésekhez. Megfelelő csillagászati mérésekre alkalmas eszközök hiányában a távolságbecslés is alkalmas helyzet-meghatározáshoz. A megtett távolságokat azonban szinte következetesen túlbecsülte. Így érthető, hogy útjainak végpontját mindig egy-két földrajzi fokkal keletebbre, északabbra tette. Ennek persze az az oka, hogy néhány fős kutatóút során a csoport haladásából és az

eltelt időből a megtett utat könnyebb megbecsülni, de több száz fős karavánnál ez csak nehezen állapítható meg.

Magyar a térképével kapcsolatban említi, hogy „a főbb pontoknak fekvését személyes tapasztalásom után astronomiai figyelések útján határoztam meg. A hegységek irányát, de kivált a nagyobb folyók forrását, futását és torlalatát, kevés esetet kivéve, személyesen vizsgáltam meg s astronomiai figyelésekkel határoztam meg” (Hunfalvy 1859) Sajnos arra nincs utalás, hogy a méréseket mely pontokra, milyen eszközzel és módszerrel végezte. A hibákkal együtt is jelentős érdemekkel bír ez a térkép. A távolságmérésekben állandónak mondható eltérései ellenére az egyes topográfiai-földrajzi elemek egymáshoz viszonyított helyzete jól egybevezethető a más térképeken ábrázoltakkal. Sőt sok esetben az ábrázolás részletesebb, mint más

3. ábra. Magyar László Dél-Afrika térképe (Hunfalvy János (szerk.): Magyar László utazásai 1849–57 években. Vol. I. Pest, Eggenberger, 1859.)

térképeken. Magyar több mint négyszázötven földrajzi nevet tartalmazó Dél-Afrika-térképe az újabb kori felfedezések leírásaival egyezően ábrázolja a bejárt területet.

Utazásainak északi pontját 1850. augusztus végén érte el a nagy Kasszábi folyam partján, Yah-Quilemnél. Ennek helyét valószínűleg hibásan a déli szélesség $4^{\circ}41'$ és a keleti hosszúság $23^{\circ}43'$ közzé tette (ez a település a többi korabeli térképen is más-más koordináták alatt található). Magyar Belső-Afrikába vezető expedícióiról szóló beszámolók utazásainak első és egyben utolsó kötetében jelentek meg (Hunfalvy 1857, 51–59. o.) Ezekben a „földleírásokban” a térképen szereplő és fel nem tüntetett helyekről is közölt szöveges adatokat. Így a koordináták mellett megadja számos pont magasságát. Ezeket az értékeket barométeres méréssel állapította meg. A leírás gazdagságát növeli, hogy Magyar az ott élő népek szokásait, nyelveit, a látott természeti, növény- és állatritkaságokat is igyekezett feljegyezni. Mindezt magányosan, hazájától és a többi utazótól is elszigeteltségben tette.

További utazásai során leírta a tudomány számára a Moluva vagy Moropu és Lobál országokat, valamint az azokban az időkben szinte még teljesen ismeretlenek számító vidékeket, a Kunéne és Kubango folyók között elterülő tartományokat. Az előbbiről szóló tudósításokhoz Magyar egy térképet is mellékel, amelyet August Petermann a leírással együtt közzé is tett (Petermann 1860). Afrika e részéről hosszú ideig ez volt a leg részletesebb térkép, így sokáig ezt a gothai folyóiratban megjelent mellékletet használták forrásként. Minthogy ez sem volt teljesen mentes a hibáktól, Petermann Magyar kéziratát átrajzolta, és kisebb javításokat is végzett rajta. (Thirring Gusztáv⁵ már 1888-ban megpróbálta az eredeti kéziratot felkutatni, hogy vizsgálni lehessen, de az mind a mai napig nem került elő.) Mindenesetre az, hogy a térkép sokáig szolgált a kutatóknak földrajzi alapul, Magyar László érdemeit növeli. Ez az első tudósítás a nagy afrikai folyamok – Kuangó, Koánza, Kasszai, Kubángo és a

Zambézi – forrásait rejtő hegyvidékről. Tévedése csak abban állt, hogy szerinte a Kasszai folyása északkeleti irány után keleti irányt vesz, és az Indiai óceánba ömlik. Ennek a hibának az lehetett az oka, hogy neki csak a folyam felső szakaszát volt módjában szemügyre venni, az alsó szakaszról szóló tudósítást pedig a helyi népektől vette. Külön érdekesség, hogy mivel nem ismerte a korabeli európai utazók tudósításait, csak utólag tudta meg, hogy leírásával milyen nagy tévedést sikerült tisztázni: „melyben David Livingstone dél-afrikai utazó keveredett a Moluva és Lobál országok geographia leírásában, nem különben a tartományokat öntöző, nagyobb rendű folyamok neve, léte és futások körül, melynek következtében még a legújabb földabroszok is hibásak maradtak” (Thirring 1937).

Ezekben az időkben a legkevésbé ismert területnek a Kunéne és Kubángo vagy Okavango folyók közötti vidék számított, amelyet Magyar László 1852–1853-ban járt be. A területről, más európai utazóknál jóval korábbi leírásainak, sajnos csak egy része maradt fenn naplótöredékek formájában (Hunfalvy 1857, 60–92. o.). Ebben Kamba határait „a déli szélesség 16° és 17° , a keleti hosszúság 18° – 19° (Greenwich)”, míg Oukanyamát „a déli szélesség 19° és 23° , a keleti hosszúság 21° és 26° (Greenwich) közt” állapította meg. Szintén ezt az utat járta be 1877 és 1878 között Serpa Pinto⁶ is, aki útjáról részletesen be is számolt (Serpa Pinto 1881). A portugál utazó számos helyen keresztezte honfitársának, Silva Portonak⁷ az útvonalát, aki 1841–1890 között járta Közép-Afrika ismeretlen területeit. Őt minden bizonnyal ismerte Magyar László, sőt esetleges találkozásuk sem kizárt, de erről írásos feljegyzés nem került elő. Tudósításaikban a szokásosnak mondható időbeli változásoktól eltekintve, egymást megerősítő leírásokat adtak. Sőt sok esetben még a későbbi felfedezőutak során leírt névváltozatok is egyezést mutatnak Magyar László korábbi beszámolóival.

Utazása során eljutott hozzá néhány tudományos munka és folyóirat, melyekből bepillantást nyert más utazók eredményeibe és térképeibe. Így szerzett tudomást arról, hogy az általa kutatott részekben kik végeznek még hasonló felméréseket. Szeretett volna velük személyesen is találkozni, kíváncsi volt az általa is nagyra becsült Livingstone⁸ skót utazóval. Magyar fellekereste tartózkodási helyét, a Bihétől hatnapi járóföldre lévő Sikeretut, de a remélt találkozás tíz napos késés miatt nem jött létre. Ez a tíz napos késedelem azért is különös, mert Livingstone ezen a szálláshelyen fogadta Silva Portot. A két utazó biztosan tudott arról, hogy Magyar a közelben tartózkodik, mégis a tudományos szempontból is jelentős találkozót, amelynek során tapasztalatokat cserélhettek volna, valami ok miatt nem kívánták... (Silva Porto 1891)

Magyar László bihéi tartózkodásának kilenc éve alatt beutazott, előtte kevésbé ismert országokat mind leírta. Tervében állt a tudósításokat térképekkel kiegészítve hazájába elküldeni, hogy a tudós világot tájékoztassák. „A földleírás bővebb ismerettségére minden kötetben a benne leírt tartományokat tárgyaló és általam készített földabroszt rajzoltam, az eddigieknél egészen különbözőt és bővebbet, mert észrevehetőleg tapasztaltam amazokban a tartományok nevei és astronomiai helyzetelésük részint említés nélkül, részint hibás följegyzetét, mitsem szólnak azoknak folyóiról, melyeknek nagyobb része ott ismeretlen” – áll haza küldött levelében (Thirring 1937). A levélben részletesen leírta, hogy tudományos munkáit három részre osztotta fel. Az első kötetet még 1857-ben el is küldte apjának, Magyar Imrének, aki azt átadta Hunfalvy Jánosnak. A mű a hozzá csatolt térképpel együtt 1859-ben került kiadásra (Thirring 1937), sőt még ugyanebben az évben németül is megjelent (Magyar Lászlós's Reisen..., 1859). Miután Magyar távoli afrikai szálláshelyén értesült első kötetének megjelenéséről, ezen felbuzdulva hozzálátott a hátralévő két kötet tisztázásához is. Eközben Hunfalvynak megküldte a már leírt rövidebb tudósításait Munda-Evámbó, Lungo és Kapota ismeretlen tartományokról.

⁵ Thirring Gusztáv (1861–1941) földrajztudós, demográfus, az MTA tagja

⁶ Serpa Pinto (1846–1900), portugál gyalgati tisztviselő, felfedező

⁷ Silva Porto (1817–1890), portugál kereskedő és felfedező

⁸ David Livingstone (1813–1873), skót miszionárius orvos, Közép-Afrika kutatója

4. ábra. Magyar László szobra Dunaföldváron (OSZK Digitális képtár)

Magyar László nem fogadta el sem a portugál, sem az angol támogatást. Mindvégig hazájától remélte ügyének felkarolását, ami túl sokat késett. Az Akadémia csak az 1868. október 5-én felolvasott leiratokból tudta meg, hogy Magyar László 1864. november 9-én Ponto do Cuióban meghalt. A hagyatéki anyag máig tisztázatlan körülmények között elégett. Így az Akadémia által rendelt második és harmadik kötet, és ezzel együtt sok hasznos feljegyzés és térképvázlat vált a lángok martalékává. A tűzben semmivé lett értékes anyagokra csak a hagyatéki leltárban található utalások (Sebestyén 1998). Az is csak írásából derül ki, hogy csupán hőmérője és „légsúlymérője” volt, melyekkel „rendes meteorológiai naplót” vezetett, illetve barométerrel magassági méréseket végzett, de a műszerekre utaló feljegyzés a hagyatéki anyagban nem szerepel.

Beszámolóit Hunfalvy János közreműködésével kerültek August Petermannhoz és Rónay Jácinthoz,⁹ akiket keresztül az afrikai felfedezésekkel foglalkozó tudósok értesülhettek Magyar eredményeiről. Kutatásaihoz a portugál hatóságok több alkalommal is támogatást ígértek. Ennek, illetve a londoni Királyi Földrajzi Társaság segítségének elfogadására buzdította

a magyar Akadémia, mert tényleges anyagi pártfogást otthonról az akadémiai pénztár állapota miatt nem lehetett várni.

Magyar László az egész tudomány számára remélte átadni eredményeit, de csak a magyar tudományos körökön keresztül, hogy ezzel szeretet hazája hírnevét növelje. Ez csak részben történt meg, de talán mind a mai napig akad tudományos életének olyan része, amely méltatásra számít.

Irodalom:

1. Hunfalvy, János (szerk.) 1857. Magyar László délafrikai levelei és naplókivonatai. Pest, Eggenberger.
2. Die Reisen von Ladislaus Magyar in Süd-Afrika. Petermann's Geographische Mittheilungen 1857. Gotha, pp. 181–199.
3. Capello, B.–Ivens, R. 1881. De Benguela ás Terras de lacca; descrição de uma viagem na Africa Central e ocidental... Lisboa, Imprensa Nacional.
4. Magyar László 1859. Rövid tudósítás a Moluva vagy Morupuu és Lobál országokról. Pest, Akadémiai Értesítő 11.
5. Dél-Afrika térképe, a 8dik és 15dik szélességi, s a 11dik és 19dik hosszassági fokok között. Készítve Magyar László által 1857 évben. (Faksimile kiadás). Budapest, Cartographia, 1993.
6. Hunfalvy, János (szerk.) 1859. Magyar László utazásai 1849–57 években. Vol. 1. Pest, Eggenberger.
7. Ladislaus Magyar's Erforschung von Inner-Afrika. Nachrichten über die von ihm den Jahren 1850, 1851 und 1855 bereisten Länder Moluva, Morupu und

Lobal. Petermann's Geographische Mittheilungen 1860. Gotha, pp. 227–237. 10. Tafel (a térkép címe: Originalkarte von Ladislaus Magyar's Reisen in Central Afrika 1850, 1851 und 1855. Von A. Petermann. Masstab 1: 4 000 000, Südbreite 7°50'–14°10', Ostlänge 16°00'–24°30').

8. Thirring, Gusztáv (szerk.) 1937. Levél Hunfalvy Jánoshoz (Lucira, 1858. november 16.) In Magyar László élete és tudományos működése. Kritikai adalék a magyar földrajzi kutatások történetéhez. Magyar László kiadatlan íásaival. Budapest, Kilián.
9. Serpa Pinto, Alexander de 1881. Como eu a travessei a África: do Atlantico ao mar Indico... Vol. 1–2. London, Sampson Low, Marston, Searle e Rivington.
10. Manuscripto de Silva Porto Encontrado no seu espólio. Sociedade de Geographia de Lisboa, 1891.
11. Magyar László's Reisen in Süd-Afrika in den Jahren 1849 bis 1857. Vol. 1. 1859. Pest–Leipzig, Laufer–Stop.
12. Sebestyén, Éva 1998. Levéltári kutatástörténet: Magyar László. Budapest, Africana Hungarica, pp. 303–327.

Summary

László Magyar was a lonely explorer in Central Africa, who lived in the continent for sixteen years. In this period he made four independent travels in the area of present Angola. August Petermann and Jácint Rónay received his accounts of journeys with the collaboration of János Hunfalvy. The scientists interested in the exploration of Africa heard of his achievements through these people. He made a detailed map of the lands of Kimbunda after several visits in the area, and this was used as a source for the region after its publication in Gotha in 1860.

Kulcsszavak: magányos felfedező, négy önálló utazás, Angola, részletes térkép, gothai publikáció

Keywords: lonely explorer, four independent travels, Angola, detailed map, publication in Gotha

Dr. Klinghammer István
professzor
emeritus

az MTA rendes tagja, ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék
klinghammer@caesar.elte.hu

⁹ Rónay Jácint (1814–1889), Benedek rendi tanár, író, természettudós, az MTA tagja, 1850–1866 között Londonban élt